

tomu se mytický život odlišuje od profánní existence zásadně tím, že v běžném (profánním) životě nedokáže člověk nahlížet subjekt a objekt v plně, ale jen v částečné jednotě. V této souvislosti by bylo zajímavé zkoumat vliv těchto myšlenek na některé současné teorie mýtu, především na koncepci významného rumunského religionisty M. Eliadeho.

Velmi zajímavou částí této kapitoly věnované raně romantickému pojetí náboženství a mytologie je pasáž nazvaná „Romantická ironie: předstupeň nové mytologie“ (s. 158-176). Horyna v ní přesvědčivě ukazuje, že v rané romantice zastupuje termín ironie specifický filosoficko-estetický problém a z něho odvozené postuláty, které se týkají pojetí umění, básnictví, literární kritiky a hermeneutiky, jež společně vytvářejí základnu pro koncepci ironické, uměleckými jazykovými formami artikulované konstrukce skutečnosti, na niž navazuje a jíž odpovídá Schlegelův projekt nové mytologie (s. 159).

Vyvrcholením celé části je kapitola „Nová mytologie – romantická kultura dorozumění“ (s. 176-205). V kontextu výše uvedených charakteristik raně romantické nové mytologie je zajímavé zejména tvrzení, že raná romantika a s ní spojená nová mytologie jsou i přes zřetelnou snahu o přesáhnutí chladné, kalkulačnické, odkouzlené osvícenské racionality ve své podstatě dovedením oné kalkulačnické racionality, která se vyznačovala vzdělavatelskými a převýchovnými návrhy. V případě nové mytologie se tato ambice projevuje především v tom, že kromě jiného plní funkci formy společenské komunikace s obecnou závaznou platností, a to i přesto, že stále zůstává esoterickou a svým způsobem propůjčující každému individuu nezaměnitelnou tvář.

Všechny tyto úvahy a poznámky, které Horyna ve své knize velmi pečlivě podpírá odkazy a analýzami, ukazují, že projekt „vědeckého studia“ náboženství nemusí být nutně pouze výsledkem osvícenské racionalizace fenoménu náboženství, ale že v mnoha ohledech je možná spíše pokračováním jeho romantické tematizace.

Nejen z tohoto důvodu je poslední kniha Břetislava Horyny vhodným doplněním pro

každého, kdo se zajímá o dějiny religionistiky, a to doplněním, které je nejen vědecky precizní, ale také dobře napsané, o čemž svědčí nominace knihy na ocenění Magnesia Litera v kategorii naučná literatura.

DAVID VÁCLAVÍK

Beáta Čierniková, V tieni hory Ararat: Náboženstvá predkresťanskej Arménie

**Bratislava: Chronos 2005, 192 s.
ISBN 80-89027-14-8.**

Kavkaz patří mezi oblasti světa, které stojí stranou zájmu středoevropské religionistiky. Tato skutečnost může překvapit zejména u Arménie, jejíž náboženské poměry jsou zajímavé hned z několika důvodů. Arménie tvoří spolu s pravoslavnou Gruzii ostrůvek křesťanství ze všech stran obklopený islámem. Identita obou těchto etnik (pokud připustíme, že obyvatelé Gruzie tvoří jeden národ) byla po staletí uchováвана z velké míry právě díky náboženské odlišnosti. V porovnání se svými severními sousedy jsou pak Arméni specificti také monofyzitickým pojetím křesťanství. Nepřijetí závěru chalkedonského koncilu (451 n.l.) u nich bylo podmíněno především politickými důvody a také tato odlišnost pak Arménům pomáhala uchovat povědomí vlastní jedinečnosti. Neméně zajímavé je též prolínání různých tradic, které jsou v normativní i žité praxi arménské církve dodnes přítomny. Jako příklad je možno uvést v křesťanském světě ojedinělé zvířecí oběti, at už v podobě ovce (*matagh*) nebo ptáka (*tapla*). Teologická interpretace sice hovoří o starozákonním původu této tradice, mnozí odborníci se však přiklání k názoru, že jde o pozůstatek místních předkřesťanských kultů.

Od roku 1988 je pak jistě zajímavé sledovat rostoucí význam náboženství v kon-

textu arménské emancipace a války s muslimským Ázerbajdžánem.

Navzdory tomu všemu však v českém jazyce není k dispozici žádná kniha, která by se zabývala přímo náboženstvím Arménie. Zakladatel české kavkazologie Jaromír Jedlička (1901-1965) se soustředil především na arménskou literaturu. Literatuře se věnoval také Václav A. Černý, který se však zaměřil primárně na Gruzii.

Situace není o mnoho lepší ani při pohledu na knihy věnované arménským dějinám. Českému čtenáři je k dispozici třicet let starý překlad Brentjesovy *Arménie* (Burchard Brentjes, *Arménie: Tři tisíce let dějin a kultury*, přel. Milada Kouřimská, Praha: Vyšehrad 1976), z novějších prací potom překlad publikace *Arméni* od britské historičky Redgateové (Anna Elizabeth Redgateová, *Arméni*, přel. Václav A. Černý, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2003), který však společnou vinou autorky i překladatele, není čtenáři příliš nakloněn. Jedinou původní českou monografii k dějinám Arménie je kniha pražského armenisty (nebo snad jen Arména?) Vagaršaka Šaginjana *Dějiny Arménie od počátku až do roku 2000* (Praha: Karolinum 2001); u této práce však lze úspěšně pochybovat o přívlastku vědecká.

Navzdory letité tradici české kavkazologie se žádný z titulů nezabýval náboženstvím, respektive otázkou náboženství v těchto pojednáních zůstávala vždy stranou. Beáta Čierniková z bratislavské Katedry srovnávací religionistiky tak svou práci navrhuje celkově špatnou badatelskou situací v české a slovenské religionistice. Její první vydaná monografie *V tieni hory Ararat* shrnuje výsledky jejího dosavadního studia zaměřeného, jak napovídá podtitul knihy, na *Náboženství predkřesťanskej Arménie*.

Protože z tohoto období nejsou dochovány žádné písemné památky, badatel je nutně omezen na souvislosti s jinými starověkými kulturami Předního východu a paradoxně také na pozdější prameny křesťanské provenience. Zvláště druhý zdroj vyžaduje specifický přístup, kdy je nezbytné jej historicky zasadit do kontextu křesťanské opozice pohanské minulosti a interpretace vlastních dějin. Jsem přesvědčen, že autorka se s těmito nástrahami úspěšně vypořádala.

Čierniková se dotkla také soudobého křesťanství, když v závěrečné části mapovala lidovou víru, ve které se mnohé předkřesťanské prvky uchovaly až do dnešních dní.

Po formální stránce je kniha rozčleněna do pěti kapitol. V první z nich shrnuje základní fakta z dějin starověké Arménie, což je u tak vzdáleného tématu pochopitelné. V klíčové otázce příbuznosti a vztahu mezi Arménií a státem Urartu, která vědeckou obec rozděluje na dva tábory, se Čierniková přiklání k názoru, že se Arméni spolupodíleli na kultuře Urartu a nazývá je jejími „přímými dědici“ (s. 14). Fakt, že Urartu byl schopen odolávat a možná i předčít Asýrii, dle ní svědčí o tom, že dějiny Urartu, a tudíž i Arménie jsou historicky srovnatelné s jinými kulturami tehdejšího světa (Chetitě, Asýrie, Churrité). Autorka proto v druhé části analyzuje nejstarší vrstvy předkřesťanských božstev, u kterých nachází chetitský, churritský a pochopitelně také urartský původ. Až poté, ve třetí oddíle, přechází k samotnému jádru své studie, tedy k náboženství a mytologii předkřesťanské Arménie, kterou pojí se vznikem arménské státnosti na konci 6. století př.n.l. V této části představuje konstitutivní arménské mýty, konkrétně o prarodci Hajkovi, jeho potomcích, Aru Krásném a Torkhu Angegheu. Tyto příběhy však převypráví podle Movsesa Chorenaciho, tedy z úhlu středověkého křesťanského pohledu, kde je například Hajk představen jako potomek Noemova syna Jáfeta. Ve čtvrté kapitole pak autorka představuje arménský panteon.

Osobně se domnívám, že nejzajímavější a nejpřínosnější jsou ty pasáže, kde autorka sleduje soužití předkřesťanských a křesťanských představ. Příkladem může být skvěle vysvětlení chaotického vyprávění Chorenaciho o Aramazdově (resp. Noemově) dceři Astghik (s. 80). Hlavní díl těchto studií je však v poslední kapitole, která je nazvaná „Synkretizmus v křesťanském období“. Autorka zde interpretuje žité křesťanství v návaznosti na předchozí části, tedy v kontextu „pohanské“ tradice. Není překvapivé, že nachází mnoho prvků, které se nejen udržely při životě, ale mnohdy se staly součástí kánonu. Jako příklad adaptace předkřesťanských prvků do nového systému může

posloužit stavba křesťanských chrámů na místech archaických svatyní, stavba a uctívání *chačkharù* (jedná se o specifické kamenné kříže, které jsou nepochybně finální fází evoluce kamenných stél, jejíž počátky sahají až k megalitům druhého tisíciletí př.n.l.), a již zmíněné přinášení obětí (společně s většinou dalších odborníků se i Čierniková domnívá, že jde o pozůstatek předkřesťanské tradice; s. 124). Pohanský původ má také řada liturgických svátků, a to v mnohem větším měřítku, než je tomu v západních církvích. Přesto, nebo právě proto jsou církevní roky obou křesťanských tradic odlišné a stručný přehled, který Čierniková uvádí, je jistě velice prospěšný. Při popisu svátku Vardavar se však, podobně jako mnoho jiných autorů, dopouští nepřesností (s. 138). Faktem sice je, že datum tohoto svátku (Proměnění Páně) každý rok určuje církev, nedělá to však libovolně. Tato slavnost se koná vždy čtrnáctou neděli, resp. devadesátý osmý den po Velikonocích, takže se pohybuje mezi 28. červnem a 1. srpnem (obdobně popisný přehled svátků a slavností, včetně přesného datování, předkládá Hripsime Pikichian, „Feats and Festivals“ in: Levon Abrahamian – Nancy Sweezy [eds.], *Armenian Folk Arts, Culture, and Identity*, Bloomington: Indiana University Press 2001, 217).

Příbuznost s „pohanskou“ minulostí pak autorka nachází také v dalších fenoménech, jako například v přežívání kultu slunce a ohně, v uctívání přírodních objektů a živlů, ve víře v duše a v kultu mrtvých, v přítomnosti magie, talismanů atd. (srov. též autorčinu studii „Aralezovia – arménski bohovia oživujúci mŕtvych“, in: Milan Kováč – Attila Kovács – Tatiana Podolinská [eds.], *Cesty na druhý svet: Smrt a posmrtný život v náboženstvách sveta*, [Central European Religious Studies 1], Bratislava: Chronos 2005, 222–234). V této fázi už Čiernikové nejsou pramenem jen historické texty, ale mnohem více vlastní etnografické bádání, které prováděla při svých vícerych návštěvách Arménie. Nebezpečím tohoto postupu je pochopitelně jistá temporálnost výzkumu. Jak sama Čierniková uvedla (s. 128), při její poslední cestě už mnohé dřívější zvyklosti nebyly v platnosti, nicméně

neuvádí vysvětlení tohoto jevu. Domnívám se, že se jedná o součást transformace, kterou arménské křesťanství od začátku devadesátých let 20. století prochází. Církev, do té doby státem perzekuovaná, začala s vládou spolupracovat. Zejména po smrti katolika Vazgena I. v roce 1994 a zvolení Karekiana I. o rok později, nabyla v Ečmiadzinu převahu západní diasporní linie, která je mnohem více kritická vůči „pověrám a pověrečným praktikám“. Církev na Západě byla minimálně od konce sedmdesátých let 20. století pod vlivem prostředí „protestantizována“. Mimo to plnila roli hlavního (ne-li jediného) identifikačního prostředku pro diasporu, což také přispívalo k její desakralizaci. (Tento proces na příkladu Kypru a Londýna skvělým způsobem zmapovala Susan Paul Pattieová ve své knize *Faith in History: Armenians Rebuilding Community* [Washington: Smithsonian Institution Press 1997, 232–233]. Je pak pochopitelné, že takto orientovaní představitelé církve „pochybné“ rituály a praktiky, jako třeba *matagh*, pomáhají vytlačovat z chrámů a kompetence kněží.

Čiernikové se vcelku úspěšně podařilo naplnit původní plán, tedy vystihnout charakteristické prvky předkřesťanské Arménie. Ještě úspěšnější jsou její studie lidového křesťanství. Tato publikace jistě plní svou úlohu také v přiblížení starověkého náboženství této části Kavkazu, především pak v našich geografických podmínkách. Stejně přínosný je i fakt, že touto knihou autorka upozorňuje na sounáležitost arménské historie se sousedními starověkými kulturami.

Na druhou stranu je ovšem škoda, že se Čierniková nepokusila podívat na širší souvislosti a osobitosti kavkazské religiozity. To, že poznámkový aparát není veden průběžně, i to, že chybí rozčlenění literatury podle primárních a sekundárních zdrojů, je jistě jen formální nedostatek. Závažnější však je, že autorka, podobně jak většina starších česko-slovenských kavkazologů, vycházela primárně z ruských zdrojů. Do budoucna by bylo určitě prospěšné se porozhlédnout po výsledcích, zaznamenaných také v západních jazycích. V angličtině je například k dispozici prakticky celá arménská historická literatura, v němčině zase ve-

lice cenná encyklopédie kavkazské a íránské mytologie (Hans Wilhelm Haussig [ed.], *Götter und Mythen der kaukasischen und iranischen Völker IV*, Stuttgart: Klett-Cotta 1986, oddíl „Mythologie der vorchristlichen Armenien“); určitě je nutné odkázat také k dílům Niny Garsoňanové a Roberta W. Thomsona. Pokud by se autorka chtěla do budoucna vydat i do současnějších problé-

mů arménského náboženství, pak jako významný a hlavně aktuální zdroj poznání každodenního života může sloužit také internet. Pevně věřím tomu, že Beáta Čierniková bude v započaté práci pokračovat a že se jí tím možná podaří zaplnit další kousek onoho prázdného místa v slovensko-české religionistice.

MARTIN GLOGAR